

Крај Великог рата – пут ка новој Европи,
Зборник радова (ур. Александар Растовић,
Миљан Милкић), Историјски институт,
Институт за стратегијска истраживања,
Београд, 2020, 372 стр.

Током протеклих десетак година написано је више научних студија и радова, организован је велики број научних конференција, уприличен завидан број музејских и архивских изложби посвећених јубиларној стогодишњици од завршетка Првог светског рата. Њихов задатак био је да аргументима историјске науке укажу на многобројне теме које су допринеле да јубиларна стогодишњица буде достојно обележена. У том смислу, свој допринос дали су Историјски институт и Институт за стратегијска истраживања Министарства одбране Републике Србије објављивањем међународног тематског зборника радова *Крај Великог рата – пут ка новој Европи*. Публиковањем овог зборника два института истовремено су настојала и да заокруже своју дугогодишњу сарадњу, која се базирала на истраживању периода ослободилачких ратова које је Краљевина Србија водила у периоду од 1912. до 1918. године.

У оквиру тематског зборника *Крај Великог рата – пут ка новој Европи* на 372 стране објављено је 19 научних радова еми-

нентних историчара из земље и иностранства. Радови су настали као резултат истраживања архивске грађе, односно архивских докумената, објављене архивске грађе, мемоарске и историографске литературе путем које су аутори чланака настојали да пруже увид у нова сазнања везана за последњу годину трајања Великог рата. Зборник је подељен на пет тематских целина: „Српска војска на крају Великог рата“, „Ратна 1918. година“, „Стварање југословенске државе“, „Друштво“ и „Историографија“. У оквиру сваке тематске целине објављен је одређен број чланака.

У првој тематској целини „Српска војска на крају Великог рата“ објављена су четири рада домаћих аутора. Ова тематска целина обухвата првих 90 страна зборника. Поглавље започиње чланком пуковника др Далибора Денде „Српска војска 1918. године“, у коме аутор користи објављену архивску грађу и адекватну литературу и анализира улогу војске Краљевине Србије у завршним операцијама савезничких трупа на Балканском фронту. Истовремено даје пре-

глед стања у српској војсци 1918. и указује на допринос добровољаца који су дошли из Русије и САД у јачању њених борбених ефектива. У наредном чланку „Ступање српске војске на подручје Далмације 1918. године” историчар др Милан Гулић бави се анализом урушавања аустроугарске власти на подручју тадашње Краљевине Далмације и доласком српске војске на те просторе у новембру 1918. године. Своја сазнања у чланку заснива на коришћењу необјављених архивских докумената, публикованој грађи и литератури. Предмет анализе чланка „Српска војска и Божићна побуна 1919. године” професора др Александра Животића су околности које су довеле до уласка српских трупа на територију Црне Горе. Такође, аутор паралелно анализира и војне операције јединица српске војске и црногорских устаничких снага у завршници Првог светског рата, уз посебан осврт на узроке побуне, политичке мотиве и захтеве побуњеника. Резултате својих истраживања базира на коришћењу необјављених и објављених архивских извора, историографске и мемоарске литературе. Поглавље се завршава радом пуковника др Миљана Милкића „Демобилизација војних свештеника српске војске након Првог светског рата”. Аутор у чланку користи необјављене изворе из Војног архива, Архива Српске

православне цркве, као и објављена нормативна документа и релевантну литературу путем које настоји да анализира нормативну регулативу, као и процес демобилизације српских војних свештеника након Првог светског рата. Посебну пажњу посвећује анализи односа црквених и војних власти.

Друго поглавље зборника под називом „Ратна 1918. година” садржи четири рада историчара из иностранства који се баве анализом завршних војних операција током Првог светског рата. У првом чланку „The end of the Austro-Hungarian navy and its distribution” мађарски историчар др Михаљ Крамли проучава последње дане некада моћне аустроугарске флоте и послератну расподелу њених бродова између савезничких држава. Потом у коауторском раду „Military situation in Slovenian territory at the end of the Great War” словеначки историчари др Блаж Торкар и др Владимир Пребилич анализирају превасходно војне, политичке и друштвене ситуације на словеначкој територији, односно повлачењу аустроугарске војске као последице краха аустроугарске монархије. Резултате својих истраживања заснивају на коришћењу докумената из Словеначког државног архива и адекватне литературе. Анализом деловања немачког генералштаба током последњих месеци трајања Великог рата, пр-

венствено мотивима, циљевима и поступцима немачке врховне команде на путу до постизања примирја 11. новембра 1918. бави се немачки војни историчар потпуковник Кристијан Штахелбек у чланку „From the euphoria of victory to a ‘humiliating’ defeat: the German Supreme Army command and the path to the Armistice of 1918”. Аутор даје посебан осврт на улогу генерал-фелдмаршала Паула фон Хинденбурга и пешадијског генерала Ериха Лудендорфа у сложеним војним структурама моћи немачког царства крајем рата. У последњем чланку овог поглавља „Austria-Hungary’s last offensive in 1918” аустријски историчар др Кристијан Ортнер, користећи архивска документа и релевантну литературу, покушава да укаже на важност, ток и значај последње аустроугарске офанзиве на италијанском фронту на реци Пјави у јуну 1918. године.

Једна од последица Великог рата свакако је била и стварање југословенске државе. Њено конституисање анализирано је у истоименом трећем поглављу које чини пет чланака претежно домаћих аутора. У раду „Пијемонт против Пијемонта: политичка борба Србије и Хрватске пре и током Првог светског рата за улогу центра државног уједињења” историчар др Горан Милорадовић анализира борбу два супротстављена концепта државних уједињења

Јужних Словена, српског базираниог на политичком програму Илије Грашанина (Начертаније) и хрватског базираног на државном праву Анте Старчевића. Постигнуте резултате истраживања аутор темељи на објављеној архивској грађи и одговарајућој литератури. У следећем чланку под називом „Српски републиканци о унутрашњем уређењу југословенске државе 1918–1921. године” историчар др Александар Лукић настоји да прикаже и анализира републиканске идеје српских политичара и формирање Југословенске републиканске странке 1920. године. Лукић се истовремено бави и анализом идеје промене додашњег монархијског облика владавине и успостављања федеративне републике југословенских народа. Сазнања до којих је дошао, базирао је на коришћењу необјављених извора потхрањених у Архиву Српске академије наука и уметности, као и коришћењу штампе и историографске литературе. Деловање француских интелектуалаца у правцу остваривања идеје уједињења Јужних Словена предмет је анализе чланка аутора др Александре Колаковић „French intellectuals on the Yugoslav idea and the creation of Yugoslavia”. Разматрањем политике српских власти према руском питању у периоду револуције, као и последицама које је пад монархије имао на ревизију

руских планова везаних за будућност Балкана, бави се руски историчар др Јарослав Вишњак у чланку „Руска револуција 1917. и формирање Југославије”. У ствари аутор кроз чланак покушава да укаже на постојање тесне везе између руске револуције 1917. и процеса консолидације југословенских народа. Своја сазнања заснива на коришћењу архивске грађе из руских државних архива, као и постојеће литературе о датој теми. Историчар др Биљана Стојић у чланку „Жорж Клемансо и стварање Југославије” бави се анализом Клемансоа као најтврђег противника стварања нових држава на темељима разрушене Аустроугарске. Она је своја истраживања базирала на грађи француских архива, дипломатског, војног, као и значајној литератури и мемоаристици.

У оквиру четвртог поглавља „Друштво” објављена су, такође, четири чланка домаћих аутора чији је фокус на различитим аспектима ратног и послератног друштва. У првом чланку „Пробој Солунског фронта и крај Великог рата: према писању француске штампе” предмет истраживања историчара др Душана Бајагића је квалитативна класификација ставова француске јавности о месту, значају и пробоју Солунског фронта у односу на Западни фронт. Аутор своја сазнања заснива на истраживању популарне и високоти-

ражне француске штампе. У чланку „Ратни доприноси жена и послератна борба за женско право гласа у Србији (Краљевини СХС) 1918–1921” историчар др Ана Столић разматра и описује повезаност између сећања жена на ратна искуства и формулисања захтева за изједначавањем политичких и грађанских права мушкараца и жена, као значајног нормативног оквира будућег политичког и друштвеног живота у новој држави. У раду се преиспитује садржина сећања и начини који су употребљени у борби за право гласа жена у првим послератним годинама. У наредном раду „Србија у агонији: запажања америчких хуманитараца крајем Великог рата” др Биљана Вучетић анализира стање у српском друштву крајем Великог рата, али кроз перспективу америчких хуманитараца, пре свега, стручњака америчког Црвеног крста након трогодишње окупације Централних сила. Настао је као резултат објављених и необјављених извештаја, бележака и сећања истакнутих стручњака америчког Црвеног крста. Поглавље се завршава радом „Велики рат и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца на страницама часописа *Народна одбрана* (1926–1941)” др Софије Божић, у коме анализира рад и деловање предратне српске националне организације „Народна одбрана”, чији је циљ био потпуни друштвени

препород, као и утицај на развијање културе сећања на Велики рат. Рад је фокусиран на анализу чланака посвећених овим темама.

У последњем поглављу зборника под називом „Историографија” читаоцима су презентована још два чланка домаћих аутора. Анализу неких од ранијих и скоријих ставова о карактеру Версајског мировног система и оцене карактера држава које су настале у Европи након Великог рата даје др Миле Бјелајац у чланку „Промене у интерпретацијама ‘Версајског система’ током протеклих 100 година”. Овим чланком аутор истовремено отвара и ново питање – шта је старије историјско право или право нација на самоопредељење. Зборник се завршава чланком др Маријане Мраовић „Архивска грађа Војног архива о војним и цивилним губицима Краљевине Србије у Првом светском рату”. Ауторка систематично даје преглед архивске грађе Војног архива у Београду уз напомену да она представља најисцрпнији и најобимнији историјски извор о војним губицима Краљевине Србије у Првом светском рату. Истовремено подсећа да су припадници ове институције систематизовали садржај

истражене архивске грађе о војним губицима у Првом светском рату и уобличио га у базу података, проширивши је и пописом цивилних губитака који су успешно публиковали.

У зборнику радова *Крај Великог рата – пут ка новој Европи* од укупног броја публикованих радова пет чланака припада страним историчарима, док су аутори преосталих 14 српски историчари. Зборник поред уводног дела садржи и списак аутора чланака који се налази на крају. Зборник је у тврдом повезу и садржи одређени број фотографија. Објавио га је Историјски институт и Институт за стратегијска истраживања Министарства одбране Републике Србије у Београду у 2020. години. Штампан је у тиражу од 500 примерака. Овај међународни тематски зборник представља само још један у низу научних доприноса у правцу приближавања прошлости и њеног објективног тумачења. Истовремено доноси мноштво нових и непознатих детаља и пружа корисне информације стручној и широј читалачкој публици.

Др Татјана Милошевић